

22. Старовойт С. Особливості сучасної освітньої системи у Великій Британії / Світлана Старовойт // Рідна школа: наук.-пед. журнал / Мін-во освіти і науки України. – 2004. – № 1. – С. 75-76.
23. Так учат дітей в... Великобританії // Все для вчителя (інформаційно-практичний бюлетень). – 2007. – №4. – С. 99-101.
24. Тарасова Т. Н. Социальная направленность профессиональной ориентации учащихся массовой (объединенной) школы современной Англии: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Тарасова Татьяна Николаевна. – М., 1981. – 166 с.
25. Фаннінгер Л. П. Особливості профільного навчання в основній школі Австрії: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Л. П. Фаннінгер. – Тернопіль, 2008. – 20 с.
26. Шевченко А. Освіта у Франції / Артем Шевченко // Рідна школа: наук.-пед. журнал / Мін-во освіти і науки України. – 2001. – № 2. – С. 74-77.
27. Яковець О.В. Середня і вища освіта України і розвинутих країн Європи – спільне і відмінне // Проблеми освіти: наук.-метод. зб. / НМЦ ВО МОН України. – К.: Знання, 2005. – Вип. 46: Болонський процес в Україні. – Ч.2. – С. 32-39.
28. Accomplir Europe par l'Education et la Formation. Rapport. – Bruxelles-Luxembourg: Commission Europeenne: CECA-CE-CEE, 1997. – 161 p. [EUED2000 z Ecole] 9 st ukr
29. Educational Development in Finland 1978. Reference Publications, 8. – Helsinki, 1979, p. 44.
30. The Certificate of Pre-Vocational education. Consultative Document by Joint Board for Pre-Vocational Educational. – L., 1984. – 111 p.

УДК 37.018.4:37.018.53

А.І.Шайнер

ДІЯЛЬНІСТЬ ТОВАРИСТВА “СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР” З ЛІКВІДАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ТА ФАХОВОЇ НЕГРАМОТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ ГАЛИЧИНИ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

У статті на основі аналізу діяльності товариства “Сільський господар” висвітлюються питання підготовки та виховання кадрів для сільського господарства, показані форми й методи проведення цієї роботи.

In the article on the basis of analysis of activity of society “gospodar” light up question of preparation and education of shots for agriculture, shown forms and methods of conducting of this work.

Історико-педагогічна наука, як і інші галузі педагогічного знання, не може розвиватися без вивчення своєї власної історії. Тому виникає потреба систематизації, аналізу й узагальнення історико-педагогічних досліджень, періодизації розвитку історико-педагогічних знань. Важливим завданням є також встановлення зв'язків між розвитком історії педагогіки, педагогіки та історії культури України, української історичної науки в цілому. Пізнаючи її минуле і сучасність, замислюючись над тенденціями та закономірностями розвитку, отримуємо можливість впливати на хід і напрями подальших наукових студій.

Мета статті – на основі аналізу діяльності товариства “Сільський господар” висвітлити питання підготовки та виховання кадрів для сільського господарства, показані форми й методи проведення цієї роботи в Галичині кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Наприкінці ХІХ ст. на розвиток кооперації впливали суспільно-політичні (“бездержавне” існування Галичини періоду австро-угорського й польського панування, обмеження її промислового розвитку, безробіття, зубожіння населення, адміністративний тиск на українську культуру, мову, освіту, поступове нищення й ополчення українського шкільництва, але водночас утвердження національної ідеї як стрижневої, усвідомлення

значення рідномовної освіти) та культурно-освітні (поширення діяльності товариства “Просвіта”, зростання читалень, бібліотек, аматорських гуртків) чинники. Зокрема, на західноукраїнських землях прокотилася хвиля зібрань національно-патріотичного спрямування, на яких здебільшого висувалася ідея об’єднання та кооперації національно-патріотичних сил у справі піднесення громадсько-економічної праці. Це сприяло створенню у 1989 р. товариства “Сільський господар”. Існуюча на той час у Галичині українська влада намагалася заборонити його заснування, але не змогла, оскільки на цих землях діяв урядовий закон 1867р., який дозволяв створювати різні професійні, просвітні, громадські організації, що не закликали до повалення існуючої влади і не займалися антидержавною політичною діяльністю [2: 4]. У статуті товариства “Сільський господар” декларувалося, що це селянська організація, яка ставить за мету сприяти піднесенню ефективності сільського господарства. А це відповідало інтересам влади, яка була зацікавлена у поповненні бюджету держави.

Організатори новоствореного товариства проводили велику роз’яснювальну, пропагандистську роботу із залучення в його ряди селян, яка велася на сторінках газет (“Домова Школа”, “Неділя” – Львів; “Сільський господар” – Чернівці; “Господар і промишленник” – Станіслав), журналів, часописів (“Господар” – Львів), під час поїздок з вичитами лекції з проблем нових методів ведення сільського господарства. Така широкомасштабна діяльність товариства змусила селян “обличчям” повернутися до створюваного “Сільського господаря” і зробити його популярним у народі, особливо серед сільських трудівників та молоді, які вбачали в цьому товаристві не лише порятунок від злиднів, а й структуру, що зможе освідчити його політично та вселить віру у власні сили [15: 24].

У червні 1903 р. у Львові відбувся економічний з’їзд, який розглянув питання господарсько-економічної розбудови села і запропонував перебудувати товариство з місцевого у крайове з осередком у Львові та філіями у повітах. Керівники товариства усвідомлювали важливість підготовки кадрів для сільського господарства, розуміючи, що без освічених, економічно грамотних кадрів неможливе ефективне ведення сільського господарства. З цією метою товариство “Сільський господар” намагалася постійно урізноманітнювати форми фахового навчання селян, розширювати аудиторію. Основною формою пропаганди сільськогосподарських знань стали загальногосподарські та спеціальні курси, розроблені для слухачів певної галузі – молочарства, тваринництва, землеробства тощо. На курсах теоретичне навчання поєднувалося з практичними завданнями, організовувалися екскурсії у господарства, в яких працювали за науковими рекомендаціями. Чільну роль у запровадженні відігравали секції, організовані при централі, різні сільськогосподарські курси та мережа “мандрівних викладів рільничих” (пересувні лекторії – *А.Ш.*) [10: 416].

Проведення цих мандрівних курсів передбачало розширення теоретичних знань так і застосування їх на практиці. Викладачами на них працювали досвідчені агрономи, які допомагали селянам закладати зразкові приміщення для утримання худоби, курей, кіз, кролів, організувати виставки передового досвіду господарювання, надавати практичну допомогу у проведенні меліорації тощо. Так, за першу половину 1910 р. вони посприяли в побудові 33 зразкових хлівів, кількох десятків курників тощо [14: 4].

Здебільшого фахова освіта членів “Сільського господаря” планувалася й організовувалася секціями, створеними при централі. Наприклад, господарсько-технічна секція спрямовувала свою роботу на організацію нових рільничих шкіл, підтримку вже діючої рільничої школи в Милованні, що діяла під опікою товариства “Просвіта”; заснування фахової школи для сільських господинь; фінансову підтримку кількох студентів, які навчалися в сільськогосподарських закладах у Відні та в Дублянах, неподалік Львова, щоб після навчання вони працювали в “Сільському господарі” інспекторами рільництва тощо.

Із кінця 1913 р. за ініціативою Чортківської (Тернопільщина) і Рави-Руської (Львівщина) філій товариства організовуються не лише мандрівні курси, а й мандрівні школи для розповсюдження сільськогосподарських знань. Досвідчені фахівці їздили по селах,

читали лекції, проводили практичні заняття, давали селянам різні консультації (з підготовки до весняної сівби, добору насіння, годування корів у зимові місяці тощо). Лише у грудні 1913 – лютому 1914 рр. система мандрівних шкіл охопила більш як 2 500 селян [9: 263]. Однак така схема навчання не дала бажаного результату через брак викладацьких кадрів, фінансову проблему. Тому було вирішено організувати при філіях товариства тижневі господарські курси, у ході яких селянам не лише давалися знання з сільськогосподарських а й із загальноосвітніх дисциплін, зокрема з історії та географії України. У перспективі такі курси планувалося перетворити на сезонні три- та п'ятимісячні, що діяли б два-чотири рази на рік [17]. Перший мандрівний курс був організований товариством “Сільський господар” в Чайковичах, за дорученням філії товариства у Рудках, на Львівщині. До нього записався 51 курсант з найближчих сіл (учасниками були чоловіки віком від 19 до 50 років). На кошти організації курсів вони склали 224 зл., а 100 зл. переказала філія “Сільського господаря”. Навчання на курсах відбувалося щоденно по сім годин – 4 до обіду і 3 – після. На курсах викладалися такі предмети: рільництво (4 год.), садівництво (8 год.), огородинство (4 год.), ветеринарія (5 год.), годівля тварин (9 год.), шовківництво (3 год.), пасічництво (3 год.), рибальство (2 год.), праця у гуртках (2 год.) тощо. Теоретичний матеріал закріплювався на практиці: курсанти проводили щеплення, пересаджування і підрізування дерев, приймали участь разом із фахівцями у лікуванні корів, допомагали у різних роботах на пасіці [13: 14].

Для підготовки висококваліфікованих кадрів товариство з кінця 1910 р. почало скеровувати на навчання сільських юнаків до різних ВНЗ за кордон, зокрема до Чехії та Німеччини, виділяючи їм для цього із фонду товариства стипендії, де навчання велося за такими напрямками: рільнича справа, меліорація, лісництво, сільська інженерія та ветеринарство. Так, Д. Хабурський вчився у Чеській сільськогосподарській школі, і щорічно отримував 500 кр. від товариства; Ю. Павликовський здобував освіту у Віденській академії рільничій, маючи 1200 кр. стипендії тощо [7: 23]. Студенти кожного місяці звітували про своє навчання і засвоєння ними практичних навичок, що давало дозвіл з боку товариства на подальше навчання або було приводом для розірвання контрактів. Практикувалися й відрядження за кордон молодих селян із Галичини з поселенням їх у сім'ях господарів: лише за 1910 р. 16 юнаків віком від 17 до 20 років були відряджені до Чехословаччини. Водночас вони мали можливість навчатися у місцевих сільськогосподарських школах [18].

Починаючи з 1925 р., “Сільський господар” розгортає активну діяльність, спрямовану на здобуття кожним юнаком чи дівчиною якоїсь фахової освіти у галузі сільського господарства. Така ціленаправлена організація шкільництва була актуальною й тому, що польська влада чинила усілякі перепони для здобуття українцями будь-якої освіти, тоді як сприяла розвитку польських сільськогосподарських шкіл усіх рівнів: у 1926 р., наприклад, поляки мали 5 вищих державних господарських шкіл для чоловіків і 1 для жінок, 12 середніх господарських шкіл, 98 початкових шкіл рільництва. Окрім цього, польські господарські товариства об'єднували понад 7 500 господарських організацій, у яких проводили різноманітні курси [12: 3]. В українців на той час існувала єдина господарська школа в Милованні, де навчався лише 21 учень [5: 412].

Виходячи з того, що сільськогосподарських шкіл для українців практично не було, товариство намагалося навіть у початковій загальноосвітній школі давати дітям бодай основи наукового господарювання: організувалися сади та догляд за ними, подавали перші знання про рільництво.

З 1929 р. товариство приймає положення, за яким для кожної сфери сільськогосподарського промислу треба запроваджувати окремий тип фахово-господарських курсів. Велику й успішну діяльність на ниві пасічництва виявила філія в Бережанах, яку вів Т. Рой (виклади відбувалися кожної неділі і в свята). Проводилися практичні заняття, які відбувалися в пасіці у господарстві засновника. Курс прослухало 15 учнів, які надалі успішно працювали як інструктори пасічництва. На базі господарства жителя села Янчина Мирона Луцького було організовано сім спеціальних 6-тижневих курсів з таких ділянок сільськогосподарського виробництва: садівничо-городницький, рільничий, пасічницький і

шовківницький, годівельно-ветеринарний, птахівницький, організаційно-інструкторський [19]. Окрім цього рекомендувалося створювати загальні курси чи гуртки, які б діяли на принципах мандрівних. У випадку, якщо певна кількість юнаків зацікавиться якоюсь конкретною галуззю сільського господарства, тоді такі мандрівні школи перетворювалися у спеціально-тематичні виклади [8: 318].

Виконуючи цю програму, товариство рекомендувало, аби в кожній філії товариства діяли відповідні фахово-господарські гуртки, а в кожному повіті постійно працювали принаймні одна чоловіча й одна жіноча хліборобська школа. Спеціально підготовлені інструктори допомагали організовувати такі школи, брали активну участь у викладанні спеціальних предметів. Однак організація нових шкіл відбувалася повільно, наприклад, до 1935 р. на Галичині функціонувало лише чотири хліборобські школи: державний хліборобський ліцей в Черниці поблизу Жидачева, господарсько-садівнича школа в Милованні (п. Товмач), господарсько-рільничі курси в Шибалині поблизу Бережан і молочна школа “Маслосоюзу” в Стрию.

Зважаючи на потребу охопити фаховим навчанням більшість юнаків і дівчат, у 1929 р. товариство “Сільський господар” виступило з ініціативою створення для цього систему підготовки кадрів для села, об'єднавши її у хліборобський вишкіл молоді (ХВМ), який призначався лише для членів товариства. Так, у 1933 р. хліборобські гуртки існували в чотирьох, у 1934 р. – у 22, а у 1938 р. – в 41 філіях [4: 409]. Хліборобський вишкіл молоді охоплював молодь віком від 14 років, молодші бажаючі могли бути членами секцій низових структур організації, тобто секцій при гуртках “Сільського господаря” по філіях, повітах і при централі товариства. Тому у Львові була організована головна секція хліборобського вишколу молоді, при філіях – філіальні секції ХВМ, а при гуртках по селах – гурткові секції [3: 18].

Хліборобський вишкіл молоді базувався на триступеневій основі (при гуртках “Сільського господаря”; повітові секції ХВМ при філіях; головна секція хліборобського вишколу при головному товаристві).

Програма навчання у хліборобському вишколі молоді складалася з чотирьох ступенів (чотири роки навчання). Тут поєднувалося громадське виховання, формувалися навички самоуправління, самоконтролю, виховувалися ініціативність і відповідальність. Обрання серед молоді керівників, які координували діяльність секцій виробляло в них почуття відповідальності, власної значимості у цьому процесі. Вся праця у ХВМ велася у формі конкурсів та змагань за краще виконання роботи, підвищення показників у вирощуванні врожаю чи плеканні сільськогосподарської птиці та представленні своїх результатів для оцінки й критики.

Теоретичні заняття відбувалися в школі переважно восени чи взимку, а весною розпочиналася практична робота курсантів на полі, яка перебувала під постійним (весна, літо й осінь) контролем опікунів, агрономів та інструкторів хліборобського вишколу молоді. Збір урожаю з конкурсних грядок докладно вивчала комісія, уважно обраховуючи собівартість плеканої культури. Працюючи за новими технологіями, курсанти найчастіше вирощували значно більший урожай, ніж мали його у пересічних господарствах. Все це сприяло зростанню кількості членів хліборобського вишколу молоді, розширенню фахово-господарських гуртків у системі ХВМ: до кінця 1938 р. вже функціонувало 13 секцій ХВМ (агротехнічна, садово-городня, зоотехнічна, секція годівлі свинини, годівлі овець, годівлі домашньої птиці, годівлі кролів, пасічництва, шовківництва, секція господинь, шкільництва, хліборобського вишколу молоді, шпихлірів).

Водночас слід було постійно дбати і про кадри, які б працювали інструкторами, викладачами у різних сільськогосподарських школах. Тому центральний апарат “Сільського господаря” регулярно влаштовував у Львові семиденні та двадцятиденні курси для вишколу нових і підвищення кваліфікації вже працюючих інструкторів. Щороку такі курси закінчувало більше 50 чоловік [11: 8].

Під контролем товариства перебувала й турбота про те, аби охопити господарсько-фаховим навчанням сільських дівчат. З цією метою при хліборобському вишколі молоді організовувалися секції господинь, наприклад, у 1938 р. на більш як 190 секціях вчилася понад 2 800 дівчат [6: 26]. Інтенсивність курсів була різною – від кількох днів до трьох місяців. Зокрема, довготривалі курси були організовані на кінець 1938 р. у таких районах: у Буському – 3, по одному в Тернополі, Стрию, Самборі, Борщові, Дрогобичі, Станиславові тощо [6: 28]. На цих курсах викладалися передусім такі предмети: годівля й плекання корів, свиней, кіз, кріликів, курей, городництво, догляд за промисловими рослинами, садівництво, переробка і зберігання овочів та фруктів, кухарська справа, гігієна, основи медицини тощо. На деяких курсах дівчата здобували фах, який знадобився б їм навіть у міському житті. Наприклад, у 1936 р. у Самборі філія “Сільського господаря” уклала тримісячні курси крою і шиття для дівчат Самбірського повіту. Однак із 100 дівчат, бажаючих вчитися на курсах, було прийнято лише 57 [20].

Отже, товариство намагалося так організувати працю, аби охопити навчанням якомога більше сільських юнаків і дівчат, влаштувало різні курси, заклало господарсько-фахові школи, скеровувало кращих учнів на навчання за кордон у сільськогосподарські навчальні заклади. Молоді люди поверталися в села і, працюючи на своїй ділянці, демонстрували зразки високопродуктивного господарювання. На них рівнялися інші господарі, вдосконалюючи свою селянську майстерність, отримуючи значно вищі врожаї, поліпшуючи таким чином свій добробут і позитивно впливаючи на піднесення економіки всього українського села. Такий досвід необхідно використовувати у сучасних загальноосвітніх школах для виховання у школярів поваги до людей праці, почуття допомоги старшим, вдосконалення навичок господарювання у подальшому житті.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Господарське життя села Галичини // Краківські вісті. – 1941. – 18 січ.
2. Грабовий Я. Історія української кооперації. – Прага, 1924. – 74 с.
3. Григоришин І. Знання – сила нації // Господарсько-кооперативний часопис. – 1938. – № 9. – С. 16-18.
4. Дбаймо про хліборобську освіту молоді // Сільський господар. – 1938. – № 22. – С. 408-409.
5. Діти до хліборобських шкіл // Сільський господар. – 1938. – № 2. – С. 412.
6. Звідомлення з праці краєвого господарського товариства “Сільський господар” за 1938 р. – Львів. – 1939.
7. Звіт краєвого товариства господарського “Сільський господар” у Львові за рік 1911. Львів, 1912. – 162 с.
8. Із хліборобського шкільництва // Сільський господар. – 1932. – №20. – С. 318.
9. Качор А. Мужі ідеї і праці. – Вінніпег. Торонто: Вид-во Братства маслозюжників, 1974. – 344 с.
10. Крайове господарське товариство “Сільський господар”. 1899 –1944. Спогади / За ред. П. Дубрівного. – Нью-Йорк: Накладом УВАН, 1970. – 600с.
11. Огірко М. Курси сільського господарства як виховуючий чинник // Господарсько-кооперативний часопис. – 1934. – № 2. – С. 8-9.
12. Ортоскоп. Наш клич: сільськогосподарська освіта // Сільський господар. – 1921. – № 1. – С. 3-4.
13. Перший мандрівний курс “Сільського господаря” в Чайковичах // Сільський господар. – 1932. – № 23. – С. 14-15.
14. Робота філій “Сільський господар” // Діло. – 1913. – 29 серп.
15. Храпливий Є. Сорок літ праці кураєвого товариства “Сільський господар” у Львові. – Львів: Накладом товариства “Сільський господар”, 1939. – 40 с.
16. Холевчук М. Ширім сільськогосподарську освіту // Сільський господар. – 1929. – № 20. – С. 2-4.
17. Центральний державний історичний архів України у Львові. – Ф. 302. – Оп. 1. – Спр. 58. – Арк. 70.
18. Там само. – Оп. 1. – Спр. 47. – Арк. 21.
19. Там само. – Оп. 1. – Спр. 35. – Арк. 13.

УДК 37.018.2 (477.7) “18”

В.Ю. Щербина

ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У БОЛГАРСЬКИХ СІМ'ЯХ В УМОВАХ ПІВДНЯ УКРАЇНИ В ХІХ СТОЛІТТІ

У статті розглядаються особливості виховання дітей у сім'ях болгарських колоністів, які населяли південний регіон сучасної України в ХІХ столітті.

Peculiarities of upbringing children in the families of Bulgarian colonists which inhabited South region of modern Ukraine in the 19 century are considered in the article.

Україна об'єднує чимало різновидів культури, зумовлених у кожному конкретному випадку традиціями, звичаями і способами життя населення. Культурні цінності окремих етнічних груп усе ще істотно відрізняються. Збереглася власна культура і національна свідомість народів, їх фольклор, народне мистецтво, оригінальні звичаї та самобутні традиції, які впливали на українську національну культуру, збагачували її духовними надбаннями інших народів.

Роль сім'ї в етнічних процесах полягає не тільки в передачі етнокультурних традицій, а й у збереженні самобутності кожного народу в поліетнічному середовищі.

Південна Україна, яка заселялася протягом тривалого часу, в етнографічному плані являла собою досить строкату картину. Однією з етнічних груп була болгарська.

Дослідженням особливостей культури і побуту болгарських переселенців займалися Деміденко Л., Державін М., Маркова Л., Мільчева А. та ін. Однак у працях цих дослідників недостатньо висвітлено питання виховання дітей у болгарських сім'ях Півдня України в ХІХ столітті.

Мета публікації – простежити особливості виховання дітей у болгарських сім'ях у реаліях заселення та колонізації земель південної частини сучасної території України.

Перше поселення болгар в Російській Імперії датується 1752 р. Більш інтенсивно болгарська колонізація почалася з 1762 р. Перша масова міграція болгар в Бессарабію відбулася під час російсько-турецької війни 1806-1812 рр. Приводом до переселення став заклик Кутузова М. до християнського населення Болгарії переходити на родючі землі південної Бессарабії – Буджака, які залишили ногайські татари. На заклик відгукнулися жителі північно-східних районів Болгарії, на території яких розгорталися воєнні дії. Населення переселялося на пустинні землі з надією на вільне життя і матеріальний достаток [8: 126-128]. У першій половині ХІХ століття переселенці заснували такі села, як: Задунайка, Нова Іванівка, Острівне, Холмське, Болград, Городне, Озерне, Нагірне та ін. [6: 194, 202, 211, 213, 360, 375, 469, 717]. Переселення з різних районів Болгарії призвело до соціального розмежування серед колоністів. Було створено 4 округи – Прутський, Кагульський, Ізмаїльський і Буджацький, на які не поширювалася влада місцевих поміщиків. У названих округах на сім'ю переселенця виділялось 60 десятин землі, а також, як і на інших територіях, переселенці звільнялися від міських і земських повинностей, сплати податків [8: 5]. Ці заходи та гарантії царизму сприяли притоку нових колоністів з Болгарії на Південь України.

За даними Всеросійського перепису населення 1897 р., у Херсонській губернії проживало 25685 (0,9%) болгар [10: 7], у Таврійській – 41260 (2,9%) [11: 5].

Болгарські колоністи прибували в Росію з різних областей Болгарії: відповідно, в їх оточенні були значні культурні і побутові відмінності. Живучи спільно в нових умовах, різні за походженням групи консолідувалися, створюючи нові локальні варіанти місцевої культури [8: 15].